

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 146 2025

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word via tidskriftens Publicera-sida: <https://publicera.kb.se/samlaren/about/submissions>. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Artiklarna i nästa årgång av *Samlaren* kommer att publiceras löpande online, allt eftersom de accepteras. De artiklar som publiceras före december 2026 kommer att ingå i *Samlaren* 2026. Sista inlämningsdag för recensioner är 1 september 2026. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <https://publicera.kb.se/samlaren/index>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften. Tidigare årgångar av tidskriften finner man här: <https://svelitt.se/samlaren/browse.html>.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–45–2

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2026

Övriga recensionier

Karl Berglund & Johan Svedjedal, *Det stora lästa. Fjärrläsningar av klassiska svenska romaners stilvärldar 1910–1999*. Uppsala universitet. Skrifter utgivna av avdelningen för litteratursociologi, 86. Uppsala 2025.

”Det stora olästa” brukar man ibland kalla den betydande del av litteraturen som fallit i glömska. När docent och biträdande lektor Karl Berglund och professor emeritus Johan Svedjedal, båda från Uppsala universitets litteraturvetenskapliga institution, ger ut studien *Det stora lästa. Fjärrläsningar av klassiska svenska romaners stilvärldar 1910–1999* är sökluget däremot riktat mot den etablerade skönlitterära prosan.

I inledningen noterar författarna att även om fjärrläsning genom digital litteraturanlys inte mötts av något betydande motstånd i Sverige har få forskare använt sig av metodiken. Explicit nämner de att de genom begreppet ”stilvärld” vill markera sin studies särart gentemot Staffan Björcks berättartekniska analys av romanens ”formvärld” (s. 3–5). För dem står stil för drag som interpunktion, menings- och styckelängd, läsbarhet och ordförråd, vilka kan analyseras kvantitativt. Det handlar alltså om något av ett pionjärbete, trots att forskningsfältet *computational literary studies* (CLS) i Sverige redan plöjts av Berglund själv, Mats Dahllöf och andra som nämns i en bilaga om tidigare forskning.

Det som gör studien så betydande är inte minst analysmaterialets omfång: 339 romaner av 72 författare under en tidsrymd av nittio år, det vill säga nästan hela förra seklet. Huruvida alla verk kunde kallas ”klassiska” är dock tvivelaktigt. Könsmässigt är fördelningen förhållandevis jämn (58 % män och 42 % kvinnor) jämfört med studier och översiktsverk av samma period; antalet romaner per decennium håller också en relativt god balans. Detta pekar på att urvalet har gjorts med eftertanke så att spridningen är jämn.

De tre mest centrala urvalskriterierna tas upp i inledningen: de valda verken förelåg digitalt vid årsskiftet 2023/2024; nulevande författare har läm-

nats bort (på grund av möjligt jäv); och analysen fokuserar på olika stildrag (s. 13).

Det kan vara värt att stanna upp här för att kommentera urvalet, eftersom det i sig leder till en smula skev bild av den svenska romanen under nio decennier av 1900-talet. Urvalet är något slumpmässigt, eftersom det baserar sig på romaner som vid tiden för analysen var tillgängliga som e-böcker utgivna av förlag eller Litteraturbanken. Dessutom är fördelningen författare emellan osymmetrisk: många författare representeras av ett halvt dussin eller fler verk, andra av ett eller två. Begränsningen till avlidna författare gör också att synen på de senaste decennierna är snäv.

Inom författarskapen kan också urvalet leda till en viss vinkling. För att exemplifiera med två finlandssvenska författare: alla tre böcker av Christer Kihlman hör till hans tidiga produktion och två av tre romaner av Bo Carpelan är relativt tidiga. Hur skulle deras stilmässiga profiler sett ut om till exempel *Dyre prins* (1975) och *Gerdt Bladhs undergång* (1987) respektive *Urwind* (1993) och *Benjamins bok* (1997) också analyserats? Berglund och Svedjedal är medvetna om att materialet de hade tillgång till i någon mån förvränger resultaten och kommenterar bland annat urvalets för- och nackdelar i sin slutdiskussion.

Analysmaterialet delas in i fyra grupper med färger som sedan används i diagrammen: kanoniserade författare utan större samtida publikgenomslag (blå; 20 författare/72 romaner), kanoniserade publikförfattare (orange; 36/193), semi-kanoniserade publikförfattare (grön; 3/14) och icke kanoniserade publikförfattare (vinröd; 13/60). Med andra ord står mer eller mindre kanoniserade författare (blå och orange) för största delen av verken, hela 78 %. Den gröna gruppen är försvinnande liten (4 %), medan den vinröda gruppen av populära författare utanför kanon står för 18 %.

Hur har denna gruppering då gjorts? Kanoniseringen baserar sig på ”främst litterära prisbelöningar och utrymme i litterära översiktsverk” och publikframgången består ”huvudsakligen” av

”upplagesiffror, antal upplagor och återutgivningar i billigboksserier” (s. 12). Motiveringen görs inte mycket mer detaljerad i bilaga 1, där det nämns att urvalsprinciperna varit ”fluida, snarare än strikta” (s. 176), vilket tyder på att studiens författare har gjort en bedömning av nämnda kriterier och sedan beslutit sig för en till synes i stort omdömesgill indelning i grupper.

Orsaken varför jag uppehållit mig vid urval och materialgruppering är att de så tydligt färgar hela studiens resultat. Allt som sedan presenteras i skenbart kalla siffror och diagram har styrts av ovan nämnda skäl.

Analyskapiteln går från de minsta stilmarkörerna till ordklasser (kapitel 1–7) och tolkar sedan resultaten i vidare perspektiv (kapitel 8–10 samt en slutdiskussion). Bilagorna innehåller bland annat grundligare uppgifter gällande metod, material och tidigare forskning samt en förteckning över studiens korpus.

Det första kapitlet behandlar interpunktion. Diagrammen för andelen icke dialogmarkerande interpunktion och kommatecken per författare visar att kanoniserade författare finns i båda ändarna av och längs hela spektret (även om populära författare som Frank Heller och Gertrud Lilja har högsta tal i den förra). Detta tyder på att dessa stilmarkörer inte är utslagsgivande för litterär kanonisering. Dessutom är det tydligt att bruket av kommatecken minskar ju senare författare är födda under seklet. Diagrammen för andel av semikolon och parentes leds däremot förstäligt nog tydligt av kanoniserade författare, medan frågetecken och trepunktsellipser är mera typiska för populära författare.

Sådana resultat är inte oväntade, men som författarna noterar är också resultat av värde som bekräftar litteraturforskarens fingertoppskänsla. Dessutom är det roligt och tankeväckande att jämföra var olika författare finns på olika skalor. Man kan till exempel notera att så olika slags författare som Henning Mankell och Stina Aronson använder minst kommatecken.

Kapitel 2 analyserar längden av meningar och stycken. I båda fallen gäller att kanoniserade (blå) författare leder statistiken (det ligger alltså prestige i längd), men man kan också notera att blått syns i den andra ändan av spektret. Här skulle procenten av dialog varit intressant att veta, eftersom – som författarna framhåller – dialogen är mer frekvent i populärlitteraturen. Mätfel i datorprogrammet kommenteras så att tolkningen av analysresultaten

är så exakt som möjligt. Enstaka romaner får även ett diagram där menings- och styckelängd slagits ihop, vilket visar hur många författares stil i detta hänseende avviker från roman till roman. Kortast är styckelängden i deckare, men nära dem ligger också romaner av kanoniserade författare.

I kapitel 3 analyseras läsbarhet och språklig svårighetsgrad. Inte oväntat ligger det mycket prestige i långa ord och meningar, som med *läsbarhetsindex* (LIX) mätt mest används av kanoniserade författare. Men klokt nog ges listor på romaner med högst och lägst LIX-tal – och Stig Dagerman finner man på båda. Enligt LIX-tal är Dagerman på nittonde plats (av de 72 författarna), men detta är sålunda ett genomsnitt, som inte åskådliggör hans kameleontlika stilistik. Berglund och Svedjedal finner det alltså påkallat att diskutera honom i större detalj för att reda ut det som statistiken är blind för.

Kapitel 4 fortsätter på samma linje genom att undersöka ordförråd och lexikal variation. Igen leder kanoniserade författare statistiken i mångskiftande ordbruk (Gösta Oswald, Elmer Diktonius, Ann-Charlotte Alverfors, Harry Martinson), medan man i motsatta ändan finner en icke-kanoniserad författare som Sigge Stark i sällskap med bland andra Torgny Lindgren, Pär Lagerkvist och Selma Lagerlöf. Igen är färgerna utspridda längs spektret. Så här summeras det: ”ordvariation skär rakt igenom högt och lågt, genrer, litteraturhistoriska epoker och kategoriseringar” (s. 66). Också inomnarrativ variation presenteras: högst är den i Eyvind Johnsons *Krilon själv*, medan två deckare av Maj Sjöwall & Per Wahlöö kommer på elfte respektive tolfte plats. Minst variation föreligger i Mare Kandres *Det brinnande trädet*, men två romaner av Sigge Stark återfinns på åttonde respektive nionde plats från ändan av spektret.

Roman- och författarunika ord behandlas i kapitel 5. Icke oväntat toppar Harry Martinson diagrammet över författarunika ord. Men det uppmärksammas också att detta berodde mest på hans tidiga prosa, medan antalet unika ord drastiskt har gått ner i *Vägen till Klockrike* från 1948. Elmer Diktonius med sin enda roman *Janne Kubik* (1932) och Per Odensten, som enbart representeras av debutromanen *Gheel* (1981), står högt på listan. Populära författare använder överlag färre ord, men minst unika ord finner man ändå hos så olika författare som Pär Lagerkvist, Elisabeth Beskow och – som väntat – Sigge Stark.

Det sjätte kapitlet analyserar uttryck och fraser som trigram (treordsföljder, typ *att det var*), kli-

chéer och slitna fraser. Också i diagrammet över trigram ligger Diktonius i topp och Martinson är fjärde, vilket kan peka på att de är folkliga trots sitt stora ordförråd. Kanoniserade författare har för det mesta flera trigram än publikförfattare, men av de som sällan använder trigram återfinns en brokig skara: Eyvind Johnson, Irja Browallius, Alice Lyttkens och Henning Mankell. Överlag använder författarna inte särdeles mycket stelnande uttryck, men alla grupper gör det, även om publikförfattarna gör det oftare.

I kapitel 7 jämförs användningen av verb, adjektiv och substantiv. Publikförfattarna, som ofta skriver mer intrig- och dialogdrivet, har den högsta procenten verb (15,3), medan kanoniserade författare har en högre procent adjektiv och substantiv (8,3 / 17,8). Klokt nog nyanserar Berglund och Svedjedal denna väntade tudelning. Till exempel tenderar så olika författare som Tora Dahl, Pär Lagerkvist och Sigge Stark undvika substantiv, men ändå inte sky adjektiv. I likhet med kapitel 2 skulle det här ha varit intressant att veta mera om andelen dialog i relation till berättande text, även om det brokiga bruket av citatmarkering kunde göra det svårt att mäta. Kapitlet avslutas med klagörande citatexempel av flera författare.

I och med kapitel 8 börjar Berglund och Svedjedal dra större linjer och börjar med den språk-historiska utvecklingen mot ett enklare och tal-språkligt influerat språk. Publikförfattare började tidigare att ersätta *ej* och *icke* med *inte*, först i dialog och sedan i berättande text, men det sker inte helt linjärt. Västerbottningarna Sara Lidman och Torgny Lindgren använder också *icke* ännu på 1980- och 1990-talen. Även övergången från pluralformer till singularformer av verben var en långsam och varierande process, inte minst för att den till en del förknippades med vänstersympatier. Inte heller ebbade bruket av ålderdomliga ord ut i en rak linje, utan vissa kanoniserade författare med rötter bortom det urbana Sverige – Torgny Lindgren, Willy Kyrklund och Bo Carpelan – gick emot strömmen.

I kapitel 9 placeras de analyserade författarna och romanerna i en stilistisk rymd på basen av principalkomponentanalys (PCA) med 13 stilvariabler, som inkluderar många av de drag som analyserats. De olika PCA-diagrammen åskådliggör som väntat att icke kanoniserade och semi-kanoniserade författare tenderar mot ett enkelt och intrigdrivet språk, medan kanoniserade författare utan större samtida genomslag har mera stilistisk varia-

tion och språkliga experiment. I likhet med majoriteten av alla författare finner man de kanoniserade författarna nära nollpunkten. Berglund och Svedjedal drar en tänkvärd slutsats gällande förhållandet mellan stil och litterär kvalitet: ”Varför Lagerlöf har hög prestige och Stark mycket låg går inte att få fram enbart genom att analysera stilistiska markörer – skälen finns snarare i tematik, psykologi och symbolik” (s. 132).

Det tionde kapitlet fokuserar på enskilda författarskap och litterära strömningar. Författarskap med minst variation mellan sina romaner toppas inte av exempelvis Per Ander Fogelström (sjätte) eller Sjöwall & Wahlöö (åttonde) utan kanske mera överraskande av Gertrud Lilja och Eyvind Johnson. Den största variationen finns däremot som väntat hos Stig Dagerman, Hagar Olsson och Lars Gustafsson. Åtta författare som representeras av ett flertal romaner granskas i detaljerade diagram, vilka visar hur stor variationen inom författarskap kan vara.

Litterära strömningar diskuteras i tre grupper: borgerlig realism, arbetarlitteratur och kriminalfiktion. Arbetarlitteraturen visar sig tendera mot enkel stilistik och intrigdrivenhet (Harry Martinson undantagen), medan borgerlig realism i någon mån har en motsatt utveckling. Av de fyra deckarförfattare som analyseras visar sig Stieg Trenter, Sjöwall & Wahlöö och Henning Mankell vara intrig- och dialogdrivna i motsats till Maria Langs mera komplexa stilistik. Till slut noteras att romanserier ofta uppvisar en stilistisk enhetlighet.

All vetenskap, hur välgjord den än är, väcker nya frågor. Hur skulle studiens resultat se ut i jämförelse med fjärrläsningar av 1900-talets journalistik och faktalitteratur? Det är till exempel svårt att veta om prosan – som så ofta fallet är – gått i bränschen för den stilistiska utvecklingen. Kontextualiseringen av analysmaterialet kunde överlag ha varit större. Nu nämns bara några utomlitterära företeelser, såsom att TT år 1945 övergick till att använda *inte* som negation, vilket tydligt syns i prosan i slutet av 1940-talet. I förbifarten framhålls också att den svenska prosans varierande meningslängd skulle ha inspirerats av E. L. Doctorows bästsäljande historiska roman *Ragtime* (1975, sv. 1976) (s. 58). Knappt hade dock en enda roman en sådan genomslagskraft och kommentaren påminner närmast om studiens avsaknad av jämförelsematerial.

I sin slutdiskussion framhåller Berglund och Svedjedal att de ”kommit åt stilistiska dimensioner som breddar den litteraturvetenskapliga repertoa-

ren” (s. 155). De drar korta slutsatser gällande varje kapitel för att framhålla resultat av intresse samt exemplifierar med Dagermans texter metodens komparativa styrka och med Alverfors texter hur oväntade mönster kan synliggöras. Till slut frågar de sig om litterär kvalitet kan mätas. Svaret är nej: ”de kanoniserade författarna skriver på många olika sätt” och “[c]n författare kan vara ’bra’ vare sig hen skriver korta eller långa meningar, har stort ordföråd eller inte” (s. 164, 166). Studiens syfte är således inte att undersöka litterär kvalitet som sådan utan att analysera hur den kan kopplas till stilistiska strategier.

Att *Det stora lästa* ”breddar den litteraturvetenskapliga repertoaren” är det lätt att hålla med om. Berglund och Svedjedal är utmärkta cicero-ner när det gäller att vägleda både nybörjare och längre hunna i fjärläsningens fascinerande värld. De skriver klart och kompakt, ger lämpligt mycket bakgrund om analysmetoder och drar välmotiverade slutsatser. Det är svårt att veta hur exakt datorprogrammen kunnat känna igen alla stilistiska markörer i texterna, men allt tyder på att akribin är klanderfri. Med andra ord handlar det om en viktig studie, inte minst på grund av alla de analyserade författarskap som håller på att glida in i ”det stora olästa”.

En enda gång lyfte jag på ögonbrynet. I slutet av inledningen skriver författarna: ”Närläsning brukar bedrivas i gräskolor. Till det vill vi lägga fjärläsningar i fyrfärg” (s. 19). Här får analysernas fyra färger stå för den mångsidiga färgläggning som fyrfärgstryck brukar representera samtidigt som närläsning degraderas. Det må vara skrivet med glimten i ögat, men det känns som ett onödigt sätt att föra fram det egna projektet, inte minst då dess poäng är att tillsammans med närläsning ge en fördjupad bild av den svenska 1900-talsromanens stilvärld.

I inledningen nämner författarna att de planerar att studera tematik och idévärld i samma korpus. Då kan man tänka sig att brobygget mellan fjärr- och närläsning görs ännu mer robust.

Bo Pettersson

Catrine Brödje, *Kärlekens minerade fält. Berättare, klass och kön i tolv samtidsromaner 1912–2013*. Makadam. Göteborg 2025.

I förordet till *Kärlekens minerade fält. Berättare, klass och kön i tolv samtidsromaner 1912–2013* berättar Catrine Brödje att boken är resultatet av dryga två decenniers forskningsarbete – flera gånger upptaget och nedlagt, omformulerat och transformerat till form och innehåll. En fristående delstudie om Marika Stiernstedt och Hjalmar Söderberg frigjordes från manuskriptet och publicerades i *Samlaren* 2012. Nu, i sin slutliga form, omfattar studien hundra år av svensk romanhistoria, med fokus på kärlekens gestaltningar i inalles tolv samtidsromaner från tre tidsperioder: 1910-tal, 1930-tal och det tidiga 2000-talet. Författarna läses parvis, två från arbetarklassen, två med borgerlig bakgrund: på 1910-talet möts sålunda Maria Sandel (*Virveln*) och Martin Koch (*Arbetare. En historia om hat*) samt Elin Wägner (*Helga Wisbeck*) och Sigfrid Siwertz (*En flånör*). På 1930-talet är det Ivar Lo-Johansson (*Kungsgatan*) och Moa Martinson (*Sallys söner*) å ena sidan, å andra sidan Karin Boye (*Merit vaknar*) och Olle Hedberg (*Iris och löjtnanshjärta*). Det tidiga 2000-talet representeras slutligen av Majgull Axelsson (*Slumpvandring*) och Tony Samuelsson (*En grind av mörker*) samt Per Hagman (*Vänner för livet*) och Helena von Zweigbergk (*Än klappar hjärtan*).

Många av oss vet av egen erfarenhet att forskningsprojekt som rört sig i ojämn takt över långa tidsspänn, både vad gäller empiriskt material och framskrivande, tenderar att expandera i takt med årsringarna. Så inte i Brödjes händer. Tvärtom är dispositionen stram och linjärt konsekvent, avgränsningarna tydliga, tankeutflykter utanför de redovisade teoretiska ramarna ytterst få. Resultatet är en klassiskt komparativ litteraturhistorisk studie, väl påläst, empiriskt solid, vilande på den litteratursociologiska allmänningen med sitt grundantagande om att litteratur och samhälle ömsesidigt speglar varandra och med varierande grader av tydlighet präglas av den omgivande samtids frågor.

Att frestelsen att ta ut svängarna ibland ändå har dykt upp kan man ana i det något överraskande faktum att den första romanvärld som öppnas för läsaren härrör från Elena Ferrantes Neapel-kvartett. Det långa citatet ur *Min fantastiska väninna* (2016) i förordet saknar förvisso inte relevans, för här finns en rikedom av tolkningstrådar till både klass och kön förbundna med intensiv vänskap och stor pas-